یەکەم: مێژوو و پەرەسەندنی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش

لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش (security studies)، وە هەندێک جار لێکۆڵینەوەکانی ئاسایشی نێونەتەوەیی (international security studies) پێدەگووترێت، یەکێکە لە بابەتاکانی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان. پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان لە هەرکوێیەکدا بخوێندرێت، لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش یەکێک دەبێت لە بنچینە بنەڕەتییەکانی دیسیپلینی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان (بۆزان و هانسن، ٢٠٠٩: ١). دوای کۆتاهاتنی جەنگی یەکەمی جیهانی (١٩١٤-١٩١٨)، هیوا و خواستی پاراستنی ئاسایش وڕێگەگرتن لە بەرپابوونەوەی جەنگ بووە هۆی دروستبوونی بابەتی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان وەکو دیسیپلین لە ساڵی ١٩١٩ لە زانکۆی ئەبەریستویز لە بەریتانیا. پرسی ئاسایش و خوێندنی هۆکارەکانی بەرپابوونی جەنگ بووە هۆی جیاکردنەوەی بابەتی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان لەگەڵ بابەتەکانی دیکەی وەکو ئابووری، مێژوو، جوگرافیا و یاسای نێونەتەوەیی (شیهان، ٢٠٠٥: ١). مەبەست لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان خوێندنی هەموو کارلێکە (interaction) سیاسییەکانی ئەکتەرە نێونەتەوەییەکانە، بەتایبەت دەوڵەت و دامەزراوە و ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکان (ڕێکخراوە حکومی و ناحکومییەکان)، هەروەها تاڕادەیەک هەندێک لە تاکە تایبەت و بەهێزەکانیش (وەکو ئوسامە بن لادن) (هاوگ، ٢٠٠٤: ١) . مەبەستی خودی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایشیش کارکردنە لەسەر کۆمەڵێک لەو کارلێکە سیاسیانە کە پەیوەندیی بە پاراستنی ئاسایشی ئەکتەرە جیاوازەکانەوە هەیە لە سیستەمی نێونەتەوەییدا.

لە دوای جەنگی دووەمی جیهانی، بە ڕێژەیەکی زۆر بەرچاو سەرنجی شارەزا و ئەکادیمییەکانی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان کەوتە سەر پرسەکانی ئاسایش. لەگەڵ ئەوەی لەو ماوەیەدا پرسیار و بابەتەکانی ئاسایش هەر لە چوارچێوەی بابەتەکانی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان و سیاسەتی دەرەوە دەخوێندران، بەڵام بۆ دەیڤید باڵدوین (١٩٩٥: ١٢١-١٢٢) ئەم قۆناغە 'بە داهێنانەترین و جۆش و خرۆشترین قۆناغ لە تەواوی مێژووی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش دادەنرێت'. لێنس هانسن و باری بۆزان بۆیە پێیان وایە ئەم قۆناغە گرنگە، چونکە توێژینەوەکانی ئاسایش نەبەسترابوونەوە بە تاکە پرسیارێکی زاڵ یا پارادایمێکی دیاریکراو (٢٠٠٩: ٦٧). لەو ماوەیەدا، بۆ یەکەم جار دوو گۆڤاری گرینگی زانستی دەرچوون بە ناوی ڕێکخراوی نێونەتەوەیی (International Organization) لە ساڵی ١٩٤٧، هەروەها جیهانی سیاسەت (World Politics) لە ساڵی ١٩٤٨، ئەودوو گۆڤارە بووە دەروازە وپلاتفۆرمێکی گرینگ بۆ شارەزاکانی ئاسایش بۆ قسەکردن لەسەر بابەتی ئاسایش، کە تا ئەو کات بابەتی سەرەکی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش تەنها بریتی بوو لە 'ئاسایشی دەوڵەت'.

لە کلاسیکدا، بەشێکی گرینگیی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش کارکردن بوو لەسەر پەیوەندییەکانی (بە تایبەت پەیوەندییە سەربازییەکان) نێوان زلهێزەکان لە سیستەمی نێونەتەوەییدا، وە مێژووی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکانیش لە میانەی بابەتی ململانێی نێوان زلهێزەکان و سەرهەڵدان و رووخانی دەوڵەتە بەهێزەکانەوە سەیر دەکرا. پێکدادان و ململانێی سەربازی نێوان زلهێزەکان، وە بە هۆی ترس و

دەرهاوێشتەکانی ئەو پێکدادان و ململانێ سەربازییانە، بابەتی چۆنیەتی پاراستنی ئاسایشی دەوڵەت بایەخێکی زۆری وەرگرت. ئەمەش بووە خاڵێکی بنەڕەتی بۆ تێگەیشتن لە هزر وپیادەی ئاسایش (بەرکاوی و لێفی، ٢٠٠٦: ٣٢٩). لە سەردەمی جەنگی سارددا، لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش بارگاوی بوو بە چەند پرسێک کە پەیوەندی ڕاستەوخۆیان بە سەردەمی سیستەمی دوو جەمسەری و هەژموونی ئەمریکا و یەکێتی سۆڤیەت لە جیهاندا هەبوو؛ لەوانە: پرسی چەکی ناوەکی (nuclear weapons)، ڕەدع (deterrence)، هاوسەنگی هێز (balance of power)، ستراتێژیەت (strategy)، مانەوە (survival)، کێبڕکێی خۆپڕچەککردن (arms race)، ئیحتیوا (containment) و جوگرافیای سیاسی (geopolitics). ئاسایش لە چوارچێوەی بابەتەکانی جەنگ و سەربازی و هەڕەشە و ململانێ، وەکو پرسێکی زانستی سەیر دەکرا، وە هەوڵ دەدرا شیکردنەوە و دەرەنجامێکی بابەتەکی (objective) بۆ پرسەکانی ئاسایش تەرخان بکرێت. بە کورتی، لەو قۆناغەدا هەموو هەوڵەکان بۆ ئەوە بوو ئاسایش وەکو بابەتێکی زانستی بخوێندرێت. یەکێک لە خەسڵەتەکانی دیکەی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش لەو قۆناغەدا بریتی بوو لە تێڕوانینی دروستکەرانی بڕیاری ئاسایشی وڵاتان بۆ پارێزگاریکردن و هێشتنەوەی هەل و مەرجەکانی دۆخی هەنووکەیی (status quo)، لە جێگەی گۆڕانی ڕیشەیی لە پەیوەندییەکانی هێز و سیستەمی نێونەتەوەییدا. هەرلەبەرئەوە زۆرجار ئاسایش وەکو هاوشێوە و هاوواتای لێکۆڵینەوەکانی ستراتێژیەت (strategic studies) دەبینڕا، بێگومان هەر وەکو بابەتێکی لاوەکی لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان. گریمانەی زاڵ بریتی بوو لە ئەوەی تاکەکان ئاسایشیان ئەوکاتە پارێزراو دەبێت کە ئاسایشی دەوڵەتەکانیان پارێزراو بوو. ئەو گریمانەیەش بووە هۆی ناساندنی دەوڵەت وەکو تاکە بابەتی بەرهەڕەشەی ئاسایش (وێلیامس، ٢٠١٣: ٣-٤).

هەر لەو قۆناغەدا، لێکۆڵینەوەکانی ستراتێژیەت بە زۆری بەسترابۆوە بە کار و تێڕوانینی شارەزا ئەمریکییەکان بۆ خوێندنی بوارەکانی سەربازی لەسەردەمی جەنگی سارددا. زۆرجار لێکۆڵینەوەکانی ستراتێژیەت وەکو لێکۆڵینەوەکانی ئاسایشی نیشتیمانی مامەڵەی لەگەڵدا دەکرا، چونکە بەڕاستی ئەوە خودی توێژەرو لێکۆڵەرە ئەمریکییەکان بوون لێکۆڵینەوەی بابەتەکانی ئاسایشی نیشتیمانی ئەمریکایان لە ڕوانگەی تیۆر و چەمکە دیارەکانی جەنگ و ستراتێژیەت دەکرد. یەکێک لە خەسڵەتە سەرەکییەکانی لێکۆڵینەوەکانی ستراتێژیەت لەو قۆناغە مێژووییەدا، جەخت کردن بوو لە سەرستراتێژیەتی سەربازی لە پێناو بەدیهێنانی ئامانجەکانی سیاسەت، وە چۆن هێز (ڕوانگە ماددییەکەی هێز) کاریگەری لەسەر پەیوەندییەکانی نێوان وڵاتەکان دەکات.

لێکۆڵینەوەکانی ستراتێژیەت لە دوای جەنگی سارد ڕووبەڕووی پرسیارو کێشەی زۆربۆوە؛ خۆی لە کەم توانایی لە خوێندنەوەی گۆڕانکارییەکانی ئەوقۆناغەدا دەبینیەوە. کاتێک جەنگە گەورەکان بەرەونەمان دەڕۆیشتن، لە بەرامبەردا هەڕەشە سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی وژینگەییەکان لە زیادبووندا بوون، ئەوە وایکرد لێکۆڵینەوەکانی ستراتێژیەت نەتوانێت هاوکێشە و گۆڕانکاری و واقیعە جیاوازەکان بخوێنێتەوە. لە بەرامبەر بابەتی ستراتێژیدا، لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش لە سەر ئاستێکی فراوان بە

شێوەیەک دەرکەوت کە توانای پێشکەش کردنی چوارچێوەیەکی ڕێکخراوەیی و سیستەماتیکی تۆکمەی هەبێت بۆ تێگەیشتن لە هەڕەشە و مەترسییە فرە ڕەهەند و ئاڵۆزەکانی قۆناغی دوای جەنگی سارد. لە ڕاستیدا، سنوورەکانی نێوان لێکۆڵینەوەکانی ستراتیژیەت و لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش و پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان زۆر تێکەڵە، هەروا بە ئاسانی ناتواندرێت لێک جیا بکرێنەوە. لەبەر ئەوە بەیلیس و ویرتز (٢٠١٠: ١٨) پێیان وایە لێکۆڵینەوەکانی ستراتیژیەت بەشێکە لە لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش، هەروەک لێکۆڵینەوەکانی ئاسایشیش بەشێکە لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان، ئەویش خودی خۆی بەشێکە لە زانستی سیاسەت. لەبەرئەوە کاتێک هەوڵی وەڵامی پرسیارێکی دیاریکراو دەدەیەوە، بە نموونە چۆن ئاسایش بە دەست دەهێندرێت؟ بە ناچاری دەبێت سنووری دیسیپلینێکی دیاریکراو تێبپەڕێنیت و سود لە بابەت و دیسیپلینەکانی دیکە وەربگری.

بە پووختی، لە سەردەمی جەنگی سارددا لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش لە میانەی چەند گریمانەیەکدا جێگیر ببوو:

1- دەوڵەت وەکو تاکە بابەتی بەرهەڕەشەی ئاسایش.
2- ئاسایش لە روانگەی ستراتیژیەتی سەربازییەوە سەیر دەکرا.
3- بە زانستکردنی ئاسایش؛ پێشکەشکردنی شیکردنەوە و دەرەنجامێکی بابەتەکیانە.
4- دەستپێوەگرتنی دۆخی هەنووکەیی نەوەک گۆڕانی ڕیشەیی.
5- ئاسایش وەکو هاوواتای مانەوە.

بەو شێوەیەی کۆتایی بە جەنگی سارد هات، بووە هۆی شۆکی زۆرێک لە شارەزا و ئەکادیمی و بڕیاردەرانی سیاسییەوە. هیچ یەک لە تیۆرەکان پێشبینی کۆتایی هێنانی جەنگی ساردییان بە بێ پێکدادانێکی سەربازی و خوێناوی نەدەکرد. لەو قۆناغەدا، کۆمەڵێک گوتوبێژ لەسەر سروست و مانای ئاسایش و ئایندەی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش سەریهەڵدا، وە لە کاری شارەزاکانی ئاسایشی دوای جەنگی سارد گرنگییەکی زۆری وەرگرت. ئەو گوتوبێژە نوێیانە لە سێ ڕەهەندی جیاوازەوە سەرچاوەیان گرتبوو:

1- ناڕەزایی بەشێک لە شارەزاکانی ئاسایش لە گریمانە زاڵ و باوەکانی ریالیزم، کە باڵی بەسەر لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش لە سەردەمی جەنگی سارد کێشابوو.

2- پێویستی وەڵامدانەوە و چارەسەرکردنی ئەو کێشە نوێیانەی کە لە سیستەمی جیهانی دوای جەنگی ساردەوە سەریان هەڵدابوو؛ لەوانە پرسی ناسنامە و پرسی ژینگە.

3- هەوڵی بەردەوامی شارەزاکانی ئاسایش بۆ ئەوەی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش بکەن بە دیسپلینێک بۆ ئەوەی تا ڕادەیەکی زۆر سەربەخۆ بێت لە وەڵامدانەوەی پرسیارە نوێیەکان (کراوس وویلیامس، ٢٠٠٧: ١٣٥).

لێرەدا مشت و مڕی ئەوە لە ئارادا بوو کە تیۆرە باوەکانی ئاسایش ئیسنۆسێنتریکن (ethnocentric) (بە مانای لایەنگیری کلتورییە، بە واتای بێ لایەن نییە) و زۆر بەتەسکییەوە پێناسەی ئاسایشیان کردووە (بەرکاوی و لێفی، ٢٠٠٦: ٣٢٩). ئەو گۆڕانکارییانە بوونە هۆی دروست بوونی پرسیار و گومان لەسەر

توانای تیۆرە بەرجەستەکان لە خوێندنەوە و پێشبینیکردنی رووداوەکانی جیهانی سیاسەت. لە جێگەی قسەکردن لەسەر بابەتە کلاسیکییەکان، کۆتایی هاتنی جەنگی سارد دەرفەتێکی گرنگ و نوێی بە شارەزاکانی بواری ئاسایش بەخشی قسە لەسەر کۆمەڵێک بابەتی نوێی پەیوەندار بە ئاسایش بکەن. گریمانە و لێکدانەوەی نوێ هاتنە ئاراوە دەربارەی چی شتێک دەبێت بپارێزرێت، وە چۆن. لە کلاسیکدا، دەوڵەت ئەو شتە بوو کە دەبێت بپارێزرێت، بێگومان لە رێگەی هێزی سەربازییەوە (بەیلیس و ویرتز، ٢٠١٠: ٤-٥). سەرهەڵدانی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش لە دوای جەنگی ساردا بووە هۆی سەرهەڵدانی جێگرەوە و رێبازی جیاوازیش بۆ ئاسایش، کە جەختیان لەسەر بابەتی بەرهەڕەشەی جیاواز دەکردەوە. یەکێک لە دەرەنجامەکانی ئەو گفتوگۆیانە، بیرکردنەوە بوو لە رێگا و ئامرازی نوێ بۆ دابینکردنی ئاسایش. هەموو ئەوانە بوونە هۆی ئەوەی تاڕادەیەک لە ئاستی ناپەیوەستبوونی شێواز و ئامرازە کۆنەکانی پێشوو لە مامەڵەکردن لەگەڵ پرسە نوێیەکانی ئاسایشدا، تەنانەت ئەو رێکارانەی کە لە ڕابردوو بۆ پاراستنی ئاسایش گیرا بوونە بەر، لەو قۆناغەدا وەکو هۆکارێکی نائاسایشی سەیر دەکران (سنایدەر، ٢٠١٢: ٢ ؛ کۆلینس، ٢٠١٣: ٢).

یەکێکی دیکە لە گرینگترین خەسڵەتەکانی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش لەو قۆناغەدا بریتی بوو لە خوێندنەوەی ئاسایش لەژێر رۆشنایی گۆڕانکارییەکانی سەردەمی بەجیهانیبوون (globalization). بەجیهانیبوون لە رووی سیاسی، ئابووری، جیۆگرافی، کلتوری و تەنانەت لە رووی هێزەوە خاوەنی ساختاری تایبەت بە خۆیەتی. ساختاری سیستەمی نێونەتەوەیی لە دوای جەنگی سارد ئەگەرناوێکی بۆ دابندرێت بە قەوڵی تۆماس فریدمان دەبێت 'بەجیهانیبوون' بێت (٢٠٠٦: ١٢). بەجیهانیبوون لە زۆر ئاستدا سروشتی زۆرێک لە بابەتەکانی ئاسایشی گۆڕی، یەکێک لەوانە بابەتی جەنگ بوو. هەروەک ماری کەلدۆر (١٩٩٩: ٣) دەنوسێت:" بۆ تێگەیشتن لە جەنگە نوێکان دەبێت لە بەستێنی پرۆسەی بەجیهانیبووندا تێبگەین". ئەو جەنگە نوێیانە لە سێ ڕووەوە جیاوازبوون لەگەڵ جەنگە کۆنەکان کە لێکۆڵینەوەکانی کلاسیکی ئاسایش ئاشنابوو پێیانەوە؛ ئەوانیش ئامانجەکانی جەنگ، لایەنی دارایی جەنگ، وە ئامرازەکانی جەنگ. لە نێوان ئامانج و سەرچاوەی دارایی و ئامرازەکانی جەنگ گۆڕانکاری گەورە ڕوویانداوە، تەنانەت شێوازی شەڕکردن و پانتای جەنگ زۆر ئاڵۆز بووە (بۆ زانیاری زیاتر لەو ڕوانگەیەوە بڕوانە ماری کەلدۆر، ١٩٩١). زۆرێک لەو گۆڕانکاریانە دەرەنجامی گۆڕانکارییەکانی بەجیهانیبوون بوون، بە جۆرێک لە ناوەڕۆکی هەموو دیراسەتێکی هاوچەرخی ئاسایشدا، بەجیهانیبوون ورەهەند و کاریگەرییەکانی زۆر بەهێز ئامادەییان هەیە.

لەگەڵ بەردەوامیەتی کۆمەڵێک بابەتی سەرەکی (وەکو گرینگی جوگرافیای سیاسی)، لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش بە شێوەیەکی بەرچاو لە ژێر گۆڕانکاری گەورەدایە. ئەمەش بووەتە هۆی فراوانکردنی ئاستی بیرکردنەوە سەبارەت بەو لایەنەی دەبێت ئاسایشی بپارێزرێت، خەریکی لە خۆگرتنی رەهەندی نوێیە لە جۆر و ئاستی هەڕەشە و مەترسییەکان. باری بۆزان و لێن هانسن لە کتێبی پەرەسەندنی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایشی نێونەتەوەیی (٢٠٠٩) پێیان وایە یەکێکە لە کێشەکانی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش ئەوەیە کە

تارادەیەکی زۆر تەنها گوزراشتە لە ئاسایش و نائاسایشی رۆژئاوا، لەبەرامبەریشدا تەجرەبەی نائاسایشی (insecurities) نارۆژئاواییەکان فەرامۆش کراوە. هەربەهەمان شێوەی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان، لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش وەکو بابەتێکی رۆژئاوایی ماوەتەوە و کارەکانی بە زۆری لە وڵاتەکانی باکوری ئەمریکا، ئەوروپا و ئوستڕالیاوە تیۆریزە کراوە و دەکرێت (٢٠٠٩: ١). لەبەرئەوە بۆ ئەوەی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش وەکو دیسیپلین توانای وەڵامدانەوەی پرسیارەکانی ئاسایشی ئەمڕۆی هەبێت، دەبێت فرە ڕەهەند و لەسەرووی گریمانە و چەمکەکانی ئاسایش و نائاسایشی رۆژئاواوە بێت. بە مانایەکی دیکە، ئەو چەمکە لە بەستێنی رۆژئاوادا سەرهەڵدەدات، رەنگ نییە بتوانێت هەمان کێشە لە بەستێنێکی نارۆژئاوایی بخوێنێتەوە.

زۆرجار لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش رووبەڕووی رەخنەی ئەوە دەبێتەوە کە رەهەندی سۆشیۆلۆجی، مێژووی ئاسایش و پراکتیزەکانی ئاسایشیان پشت گوێ خستووە. چونکە پیادەیەک و هەڵوێستێکی ئاسایش رەنگە تەنها لە چوارچێوەی لۆژیکێکی مێژوویی دیاریکراودا گونجاو بێت، بەڵام لە کاتێک و شوێنێکی دیکەدا رەنگە بەو شێوەیە نەبێت. بۆیە خوێندنەوەی سۆشیۆلۆجییانەی مێژوویی نەمەت (pattern) و گۆڕانکارییەکانی پەیوەندییەکانی نێوان کۆمەڵگا و دەوڵەت کە چوارچێوەی ئاسایش دیاری دەکەن، دەتوانن شیکردنەوەیەکی مێژوویی گرنگ بۆ دەوڵەت پێشکەش بکەن، ئەمەش لە پێناو باشتر تێگەیشین لە پەیوەندی بەردەوامی نێوان دەوڵەت و ئاسایش.

بەشێوەیەکی گشتی، پەیوەندییەکانی ئاسایشی ئەمڕۆ بریتییە لە گوزارشتکردن لە دژ بە یەکی و ناکۆکییەکانی نێوان لۆژیکە کۆنەکانی ئاسایش و بابەت و کێشە نوێیەکانی ئاسایش (بەرکاوی و لێفی، ٢٠٠٦: ٣٢٩). ئەو گۆڕانکاری و بابەتە نوێیانە بووە هۆی دروستبوونی هێڵێکی جیاکاری نارۆشن لەگەڵ بابەتی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا، بەهەمان شێوەی جیاکارییە نارۆشن و تێکەڵەکەی نێوان زانستی سیاسەت و پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان (کۆلینس، ٢٠١٣: ٢). پاول وێلیامس لە چاپی دووەمی تێکستبووکە بەناوبانگەکەی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش: پێشەکییەک (Security Studies: An Introduction) لە ساڵی ٢٠١٣، تاوتوێی ئەوە دەکات کە ڕەنگە چەمکە کلاسیکییەکانی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان یارمەتیدەرنەبن بۆ ئەوانەی کارلەسەرتێگەیشتنی داینامیکەکانی ئاسایش دەکەن لە سەردەمی هاوچەرخی جیهانی سیاسەتدا. چونکە زۆربەی کێشەکانی ئاسایشی ئەمڕۆ زۆر ئاڵۆز و تێکهەڵکێش وتێکەڵیەکن، دواجارپێوستیان بە شیکردنەوە وچارەسەری هەیە کە رەنگە بە تەنها بابەتی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان نەتوانێت ئەو کارە بکات (کاڤێلتی و مایۆر، ٢٠١٠: ١). بۆ نموونە، شیکردنەوەی ئەو پرسانەی پەیوەندییان بە چەکی کۆکوژەوە هەیە، بە دڵنیاییەوە پێویستی بە ئاساتێکی بەرزی تێگەیشتن لە لایەنی زانستی و تەکنیکیەوە دەبێت؛ هەروەها دەستنیشانکردنی هۆکارەکانی تیرۆریزم پێویستی بە کارکردن لەسەر رەهەندی دەروونناسی دەبێت؛ هەڵسەنگاندنی زیانەکانی تەندروستی یا نەخۆشییەکی دیاریکراو پێویستی بە پسپۆری پزیشکی دەبێت؛ تێگەیشتن لە کەمبوونەوەی سەرچاوەکانی ئاو و خۆراک و پیسبوونی ژینگە پێویستی بە خەریکبوون دەبێت لەگەڵ

بابەتی بایەلۆجی و مێژووی ژینگە؛ رووبەڕووبوونەوە و بنبڕکردنی تاوانە جیهانییەکان پێویستی بە شارەزایی لە بابەتی تاوانناسیدا دەبێت؛ پرسی ئاسایشی ئینتەرنێت پێویستی بە زیرەکی و زانین هەیە لە کۆمپیوتەر و رۆبۆت و چەندین تەکنەلۆژیای دیکە (وێلیامس، ٢٠١٣: ٥).

سەرەڕای هەموو ئەو هەوڵانەی بۆ فراوانکردنی مانا و چوارچێوەی ئاسایش دراوە، کە لەو بەشەدا بە ئاماژەی پێدرا، لە ئێستادا هەوڵێکی زۆر لە لایەن کۆمەڵێک زانای دیاری ریالیستەکان لەوانە ستیڤان واڵت و جۆن مێرشایمەرهەیە بۆ دووبارە سەیرکردنەوەی ئاسایش لە روانگەی گریمانە کلاسیکییەکانی ئاسایش؛ لەوانە سیاسەتی کێبڕکێی هێزە گەورەکان، شکستی بەجیهانیبوون، دەوڵەت وەکو ئەکتەری سەرەکی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان. کۆمەڵێک رووداوی گرنگ لە ئاستی نێونەتەوەیی و هەرێمایەتی رێگەی بە گەڕانەوەی بابەتە کلاسیکییەکانی ئاسایش خۆشکرد، لەوانە رووداوەکانی دوای قەیرانی ئۆکرانیا، دەستتێوەردانەکانی روسیا لە وڵاتەکە و لکاندنی هەرێمی کرایما بۆ سەرروسیا، دواتریش سزا ئابوورییەکانی سەر روسیا و دابەزاندنی نرخی نەوت، زیادبوونی ململانێی نێوان چین و ژاپۆن، ململانێی جیۆپۆلەتیکی ئێران و سعودیە بۆبوون بە باڵادەستی کەنداوی فارسی و بەکارهێنانی نەوت وەکو چەکێک لە لایەن سعودیەوە، هەڵوێستی واقیعیانەی تورکیا بەرامبەر گرووپی داعش (بڕوانە ستیڤان واڵت، ٢٠١٤، واڵتەرمید، ٢٠١٤)، لە هەموویان گرینگتر بریکزت (Brexit) و سەرکەوتنی ترامپ لە هەڵبژاردنە سەرۆکایەتییەکانی ئەمریکای ٢٠١٦، بەهێزبوونی هێز و لایەنە پۆپۆلیستییەکان لە ئەوروپا کە هەڕەشەیەکی گەورەیان لەسەر ئایندەی یەکێتی ئەوروپا و بنەما و سیاسەتە لیبڕالییەکان دروست کرد. بۆیە قۆناغە مێژووییەکان، رووداوە مێژووییە گەورەکان کاریگەری ڕاستەوخۆیان لەسەر بەرنامە و ناوەڕۆکی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایش دەبێت.